

De vissers van Goeree-Overflakkee

Lerarenhandleiding

De vissers van Goeree-Overflakkee

Lerarenhandleiding bij het erfgoedproject voor groep 5 en 6

Ontdekken van het 19e-eeuwse vissersleven op Goeree-Overflakkee
Het schip klaarmaken voor vertrek
Ontwerpen van je eigen vissersschuit

Inhoud

Wat en hoe?	7
Waarover gaat dit project?	9
Les 1: In de haven	11
Les 2: Alle hens aan dek!	13
Les 3: Ter land, ter zee...	15
Bijlage 1: De grote visserijquiz	17
Bijlage 2: Brief van de kapitein MD Anna Maria	19
Bijlage 3: Patronen van visserstruien	21
Bijlage 4: Werkblad Navigeren	23
Bijlage 5: Werkblad Boodschappenlijst voorraaden MD Anna Maria	25
Bijlage 6: Praktische informatie	27
Colofon	28

Wat en hoe?

Les	Soort activiteiten	Ruimte	Tijd	Vorbereiding	Extra
Les 1: In de haven	De leerlingen bekijken een filmpje en maken kennis met het vissersleven in een haven op Goeree-Overflakkee rond 1900. Ze houden een kringgesprek en spelen een visserijquiz.	Klaslokaal	30 tot 45 minuten	- Filmpje en PowerPoint klaarzetten op het digibord. - Papier en pennen klaarleggen.	Bezoek haven onder begeleiding van een medewerker van het Streekmuseum
Les 2: Alle hens aan dek!	De leerlingen gaan in groepjes aan de slag met activiteiten uit de leskist. Aan het einde van de les vertellen de leerlingen wat ze hebben onderzocht en ontdekt.	Klaslokaal	90 tot 120 minuten	- Zes groepen maken. - Tafels in zes groepen klaarzetten. - Leskist klaarzetten. - Printen van werkbladen.	
Les 3: Ter land, ter zee...	De leerlingen verplaatsen zich in het leven aan boord en ontwerpen een eigen vissersschip.	Klaslokaal	45 tot 60 minuten	- PowerPoint klaarzetten op het digibord. - Creatief materiaal klaarleggen.	

Waarover gaat dit project?

Ontdek de vissershaven

De visserij speelde eeuwenlang een belangrijke rol in het leven van de bewoners van het eiland Goeree-Overflakkee. Vaders voeren op zee of werkten in de havens, terwijl moeders thuis voor het gezin zorgden en het huishouden deden. In vissersgezinnen draaiden kinderen al vroeg mee in het huishouden en bij het verdienen van de kost.

De havens waren vol bedrijvigheid. Mensen maakten touwen en zeilen, sloegen proviand in en breiden visserstruiken voor op zee. Ze moesten veel werk verzetten voordat een vissersschip kon uitvaren. Tegenwoordig is de haven vaak vooral een plek voor ontspanning: café's, plezierbootjes enzovoort. Niemand naait er meer een zeil of haalt grote hoeveelheden vis binnen. Toch kun je nog verschillende sporen van het vissersleven van ruim honderd jaar geleden terugvinden, als je maar goed kijkt...

In de introductiefilm maken de leerlingen kennis met het soms harde vissersleven van rond 1900. Ze ontdekken wat er allemaal in en om de haven van een dorp zoals Middelharnis gebeurde. Ze zien dat er soms al kinderen van hun leeftijd voor weken meegingen op zee, ver weg van huis.

In deze lessen leren de leerlingen over het leven en werk in een oude vissershaven op Goeree-Overflakkee. Welke ambachten bestonden er bijvoorbeeld? Wat moest er gebeuren voordat een vissersschip kon uitvaren? En wie voeren er mee? Ook ontdekken ze sporen die verwijzen naar het leven in die tijd. Onder begeleiding van een medewerker van het Streekmuseum kan een klas een havenrondwandeling maken. Tot slot verwerken de leerlingen hun ontdekkingen in een creatieve opdracht: hoe zou jouw eigen vissersschip eruitzien?

Streekmuseum in Sommelsdijk en Menheerse Werf

Als onderdeel of verdieping van deze les kunnen de leerlingen een bezoek brengen aan het Streekmuseum Goeree-Overflakkee in Sommelsdijk. Het museum heeft een grote verzameling over de visserij en scheepvaart van het eiland. Bezoekers kunnen hier de visserijgeschiedenis van Goeree-Overflakkee ontdekken. Je kunt ook een wandeling maken in de oude haven van bijvoorbeeld Goedereede of Middelharnis en in de omliggende straten, waar pakhuizen en straatnamen aan het visserijverleden herinneren. In Middelharnis staat ook het beeldje van Kofjekokertje, als symbool voor al die jongens die soms al op hun tiende meevoeren op zee. Daarnaast kunnen de leerlingen een bezoek brengen aan de Menheerse Werf, de voormalige scheepstimmerwerf van Middelharnis.

Materialen

Dit project bestaat uit deze lerarenhandleiding, een leskist, een introductiefilm en een quiz in een PowerPointpresentatie, die je vindt op www.educatie.streekmuseum.nl.

Les 1: In de haven

30 tot 45 minuten

Lesinhoud

In deze les maken de leerlingen kennis met de visserij en de vissershaven van 1900, zoals in Goedereede of Middelharnis. Ze bekijken en bespreken een filmpje en spelen een visserijquiz. De leerlingen leggen verbanden tussen vroeger en nu: welke sporen ontdekken zij? Ter aanvulling op het filmpje kunnen ze onder begeleiding van een museummedewerker een havenwandeling maken.

Lesdoelen

De leerlingen zijn zich bewust van hun omgeving. Ze kunnen sporen van de bloeiende visserij in het dorp aanwijzen. Ze kunnen zich een voorstelling maken van het leven in de haven rond 1900.

Nodig tijdens de les

Digibord, bijlage 1 (quiz in PowerPoint), papier en pennen.

Vorbereiding op de les

Zet de introductiefilm en de PowerPointpresentatie voor de quiz klaar. Deze vind je op www.educatie.streekmuseum.nl

Bij een havenwandeling: neem contact op met het Streekmuseum en maak een afspraak voor een wandeling.

Leg eventueel papier klaar.

Inleiding: Ik zie, ik zie, wat jij misschien nog niet eerder zag...

Laat de leerlingen de plattegrond van Goeree-Overflakkee zien via Google Maps. Bespreek waar ze wonen en waar de school staat. Herkennen ze nog andere elementen? Denk aan de brug naar het vaste land, het strand waar ze altijd gaan zwemmen etc.

Zoom vervolgens in op Middelharnis. Bekijk en bespreek wat de leerlingen eventueel herkennen. Bekijk de straatnamen, vooral rondom de haven. Concludeer dat verschillende namen met de visserij te maken hebben: Vissersdijk, Vissersstraat, Vingerling (scheepsterm: een ring waaraan het roer vastzit).

Vertel dat vroeger de visserij heel belangrijk was voor Middelharnis. Veel mensen waren visser of hadden een beroep dat met de visserij te maken had. Als je in de haven loopt en goed rondkijkt, dan kun je daarover nog van alles ontdekken.

Start het introductiefilmpje.

In het filmpje neemt de verteller de kijkers mee door het havengebied van nu. Zo ontdekken de leerlingen allemaal aspecten die met de visserij van vroeger te maken hebben. Het filmpje eindigt met de vraag: stel dat je 120 jaar geleden leefde op deze plek. Wat zou je dan allemaal zien? Wat gebeurde er? Wat moesten de bemanningsleden van een schip doen voordat zij met hun schip konden vertrekken?

Bespreek het filmpje klassikaal kort na.

Wat herkende je? Wat verraste je het meest? Wat zou je weleens in het echt willen bekijken?

Opdracht: De grote visserijquiz

Speel De grote visserijquiz (bijlage 1). Laat op het digibord een voor een de stellingen in de PowerPoint zien. Bij elke stelling is de vraag: is het waar?

Laat de leerlingen hun antwoorden noteren. Alternatief: laat ze telkens naar een 'waar'- of 'niet waar'-plek in het lokaal lopen. Wie heeft de meeste goede antwoorden?

Afsluiting: Nabespreking

Bespreek de quiz kort klassikaal na. Wat wist je al, wat wist je nog niet? Waar zou je nog meer over willen weten?

Alternatief: Havenwandeling

Ter aanvulling op het filmpje kunnen de leerlingen onder begeleiding van een museummedewerker een havenwandeling maken. De leerlingen ontdekken samen, aan de hand van voorwerpen, welke sporen van het oude vissersleven in en rond de haven nog zichtbaar zijn.

Les 2: Alle hens aan dek!

90 tot 120 minuten

Lesinhoud

Aan de hand van de leskist doen de leerlingen verschillende opdrachten rondom het leven en werk in een vissershaven rond 1900.

Lesdoelen

De leerlingen kennen de bemanning van een vissersschip en hun taken. Ze (her)kennen patronen op visserstruien en begrijpen de herkomst. Ze kunnen een boodschap overbrengen met seinvlaggen. Ze kunnen een reis uitstippelen langs de route die vissers vroeger namen. Ze kunnen eenvoudige knopen leggen.

Nodig tijdens de les

- Brief van de kapitein van de MD Anna Maria (bijlage 2)
- Leskist, met daarin:
 - Zes opdrachtkaarten
 - Naamkaarten bemanning (opdracht 1)
 - Truien met een boodschap (opdracht 2)
 - Visserstrui met patronen (opdracht 2)
 - Map met voorbeeldlapjes patronen (opdracht 2)
 - Seinvlaggen (opdracht 3)
 - Logboek kapitein (opdracht 4)
 - Kaart met betrekking tot navigatie (opdracht 4)
 - Stuk touw (opdracht 5)
 - Voorbeeldknopen (opdracht 5)
 - Pagina kookschrift kok (opdracht 6)

- Werkblad Patronen van visserstruien (nodig bij opdracht 2, bijlage 3)
- Werkblad Navigeren (nodig bij opdracht 4, bijlage 4)
- Werkblad Boodschappenlijst voorraden MD Anna Maria (nodig bij opdracht 6, bijlage 5)

Vorbereiding op de les

Verdeel de klas in zes groepen.

Vorm met de tafels zes 'eilanden' waaraan de groepen kunnen werken.

Zet de kist klaar in de klas.

Zet eventueel de materialen uit de kist klaar op de tafels.

Print voor iedere leerling de werkbladen van bijlagen 3, 4 en 5.

Inleiding: Wat weet je nog?

Start de les met een terugblik op het filmpje en de quiz. Wat hebben de leerlingen onthouden?

Opdracht: Hulp aan de kapitein

Wijs de leerlingen op de kist in de klas. Vertel dat iemand (jijzelf? oma? de oude buurman?) deze kist vond op een zolder in een oud pakhuis in de haven. In de kist zit een briefje van de kapitein van de MD Anna Maria, een vissersschip (bijlage 2). Elke haven heeft een havencode, MD is die van Middelharnis. Lees de brief voor. In de brief vraagt de kapitein om hulp: hij is ziek geweest en heeft daardoor te weinig tijd om zijn schip vaarklaar te maken. Helpen de leerlingen hem alles in gereedheid te brengen, zodat het schip op tijd kan uitvaren? In de kist zitten spullen die hierbij van pas komen.

Verdeel de leerlingen in zes groepen. Elke groep gaat aan de slag met een opdracht uit de leskist. Alle opdrachten gaan over het werk en leven in de haven. Neem vooraf met de leerlingen de opdrachten door. Leg uit dat de opbouw van elke opdracht hetzelfde is:

De stappen per opdracht:

Stap 1: Lees de opdrachtkaart.

Stap 2: Doe de opdracht. Werk goed samen.

Stap 3: Klaar? Leg het materiaal weer op een stapel, zodat de volgende groep ermee aan de slag kan.

De verschillende opdrachten:

1. *Wie ben ik?* Een opdracht over de bemanning aan boord van een vissersschip.
2. *Truien met een boodschap.* Een opdracht over visserskleding.
3. *Hallo, versta je mij?* Een opdracht over seinen met vlaggen op zee.
4. *Op reis.* Een opdracht over navigatie en vaarroutes.
5. *Met je handen.* Een opdracht over touwen en knopen.
6. *Proviand: aan tafel!* Een opdracht over het menu aan boord en de inkopen daarvoor.

Elke opdracht duurt circa 15 minuten. Na 15 minuten schuiven de groepjes door naar een volgende opdracht.

NB. Je kunt er ook voor kiezen om de groepjes drie of vier van de zes opdrachten te laten doen.

Extra opdracht:

Mochten de leerlingen eerder klaar zijn, laat ze dan een 'kapiteinslogboek' bijhouden: wat hebben ze geleerd van de opdracht? Wat willen ze onthouden voor als ze echt aan boord gaan?

Afsluiting: Nabespreking

Is er tijd over? Bespreek dan de activiteiten na. Wat vonden de leerlingen het leukst om te doen? Wat hebben ze ontdekt? Hebben ze iets gedaan wat ze nog niet eerder deden? Als er geen tijd voor is, bespreek dit dan bij de start van de derde les.

Les 3: Ter land, ter zee...

45 tot 60 minuten

Lesinhoud

De leerlingen bekijken een aantal oude vissersschepen en bespreken hoe bemanningsleden op zo'n boot leefden. Ze ontwerpen en maken een eigen vissersschip.

Lesdoelen

De leerlingen verplaatsen zich in het harde leven van de bemanningsleden aan boord van een vissersschip. Ze bedenken hoe ze dit leven een stukje aangenamer zouden kunnen maken. Ze zetten hun ideeën om in een concreet resultaat.

Nodig tijdens de les

Digibord, PowerPointpresentatie, papier, potloden, stiften, verf, kwasten, lijm, scharen en kosteloos materiaal.

Vorbereiding op de les

Zet de PowerPoint met de afbeeldingen van de vissersschepen klaar op het digibord. Deze vind je op www.educatie.streekmuseum.nl

Leg de creatieve materialen klaar.

Inleiding: Geen pretje

Bespreek de opdrachten uit les 2 eventueel kort na.

Vertel dat de havens van bijvoorbeeld Middelharnis of Goedereede vroeger vol lagen met vissersschepen. Laat hiervan een aantal oude foto's zien (zie de PowerPoint, sheet 13-15): houten schuiten met grote zeilen. Kun je je voorstellen hoe de bemanning daar werkte, maar ook sliep? Wekenlang op elkaars lip, 24 uur per dag. De bemanning sliep in kooien, kleine ruimtes onder het dek. Het was koud en nat: geen verwarming, geen douche. Je kunt je voorstellen dat het aan boord niet altijd een pretje was.

Opdracht: Jouw eigen schip

1. Geef de leerlingen de volgende opdracht:

Stel dat je een eigen schip mocht bouwen. Hoe zou jouw schip eruitzien? Denk je aan een keuken, voldoende slaapplekken en een goede opslagruimte voor bijvoorbeeld vis en touwen? Hoe zou je het schip nog fijner kunnen maken voor de bemanning? Een badkamer, chill-ruimte, overkapping op het dek, andere kleuren etc.?

Toon eventueel ter inspiratie een aantal fantaseschepen (zie PowerPoint, sheet 16-19).

2. De leerlingen maken een schets van hun schip.

3. Ze werken het schip uit in 2D (verf, stift, potlood, collage) of 3D (klei, kosteloos materiaal etc.). Ze kiezen zelf welke materialen ze willen gebruiken.

4. Richt met alle nieuwe schepen een tentoonstelling in.

Afsluiting: Nabespreking en tentoonstelling

Bekijk en bespreek samen met de leerlingen de resultaten.

Nodig eventueel ouders/verzorgers uit om naar de tentoonstelling te komen kijken. De leerlingen leiden hun ouders/verzorgers rond.

Bijlage 1: De grote visserijquiz

TIP: In de PowerPoint staan alle stellingen met beeldmateriaal. Gebruik deze tijdens de quiz (sheet 1-12).

1. Het Kofjekokertje was een jongen die al op zijn tiende mee aan boord ging en allerlei klusjes moest doen.
WAAR
2. In en rond de haven zijn er allemaal straatnamen die aan de visserij doen herinneren, bijvoorbeeld Visserstraat, Vissersdijk.
WAAR
3. De vissers voeren soms helemaal naar Afrika.
NIET WAAR (Ze voeren richting Schotland.)
4. De schepen die schepenbouwers in Middelharnis bouwden, waren vooral van staal.
NIET WAAR (Ze waren voornamelijk van hout.)
5. In de haven van Middelharnis zag je vroeger metershoge stapels netten liggen om op zee haring mee te vangen.
NIET WAAR (Vissers visten alleen met lijnen en ze visten niet op haring.)
6. De laatste visserssloep vertrok op 12 mei 1998 vanuit de haven van Middelharnis.
NIET WAAR (Dat was al in 1923.)
7. De werf bij de haven die nog steeds bestaat, heet de Menheerse Werf.
WAAR
8. De Visserstraat heet zo, omdat daar in de negentiende-eeuw huisjes speciaal voor de vissers stonden.
WAAR
9. Je kon aan de kleur van de pet zien uit welke plaats een visser kwam.
NIET WAAR (Je zag het aan zijn trui en het motief daarvan.)
10. Schepen konden op zee via de telefoon met elkaar communiceren.
NIET WAAR (Een telefoon op zee bestond nog niet. Ze gebruikten bijvoorbeeld seinvlaggen.)
11. Het spreekwoord 'Aan elke goede visser ontsnapt wel eens een aal' betekent 'Iedereen maakt wel eens een foutje'.
WAAR
12. Je kunt nog steeds vanaf de zee rechtstreeks naar de haven van Middelharnis varen.
NIET WAAR (Het havenkanaal is deels gedempt.)

Bijlage 2: Brief van de kapitein MD Anna Maria

Middelharnis, 12 mei 1898

Beste lezer,

Ik ben ten einde raad. Afgelopen weken was ik heel ziek. En ik niet alleen, mijn hele gezin had het flink te pakken. Mijn vrouw én mijn twaalf kinderen. Ik denk een stevige griep ofzo.

Doordat ik me zo beroerd voelde, heb ik niks kunnen voorbereiden voor de reis die nu voor de deur staat. Ik moet de bemanning nog samenstellen, zorgen dat er genoeg eten aan boord is, de seinvlaggen in orde maken, de touwen in gereedheid brengen, de... wat een werk. Dat lukt me nooit!

Willen jullie mij helpen? Kijk in de kist. Daar leg ik alles uit. Jullie kunnen zo aan de slag.

Heel fijn, dank jullie wel!

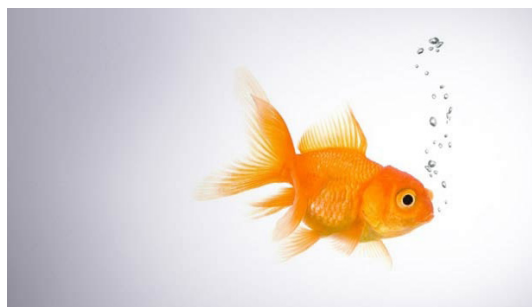
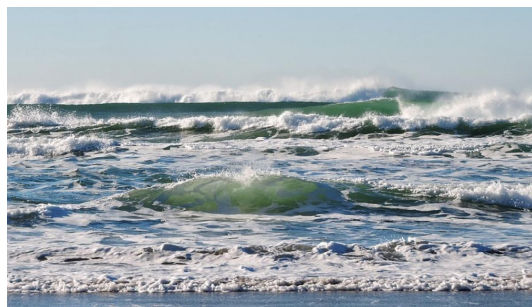
De hartelijke groeten van Jannes Dorpelaar

Jannes Dorpelaar

Kapitein van de MD Anna Maria

Bijlage 3: Patronen van visserstruien

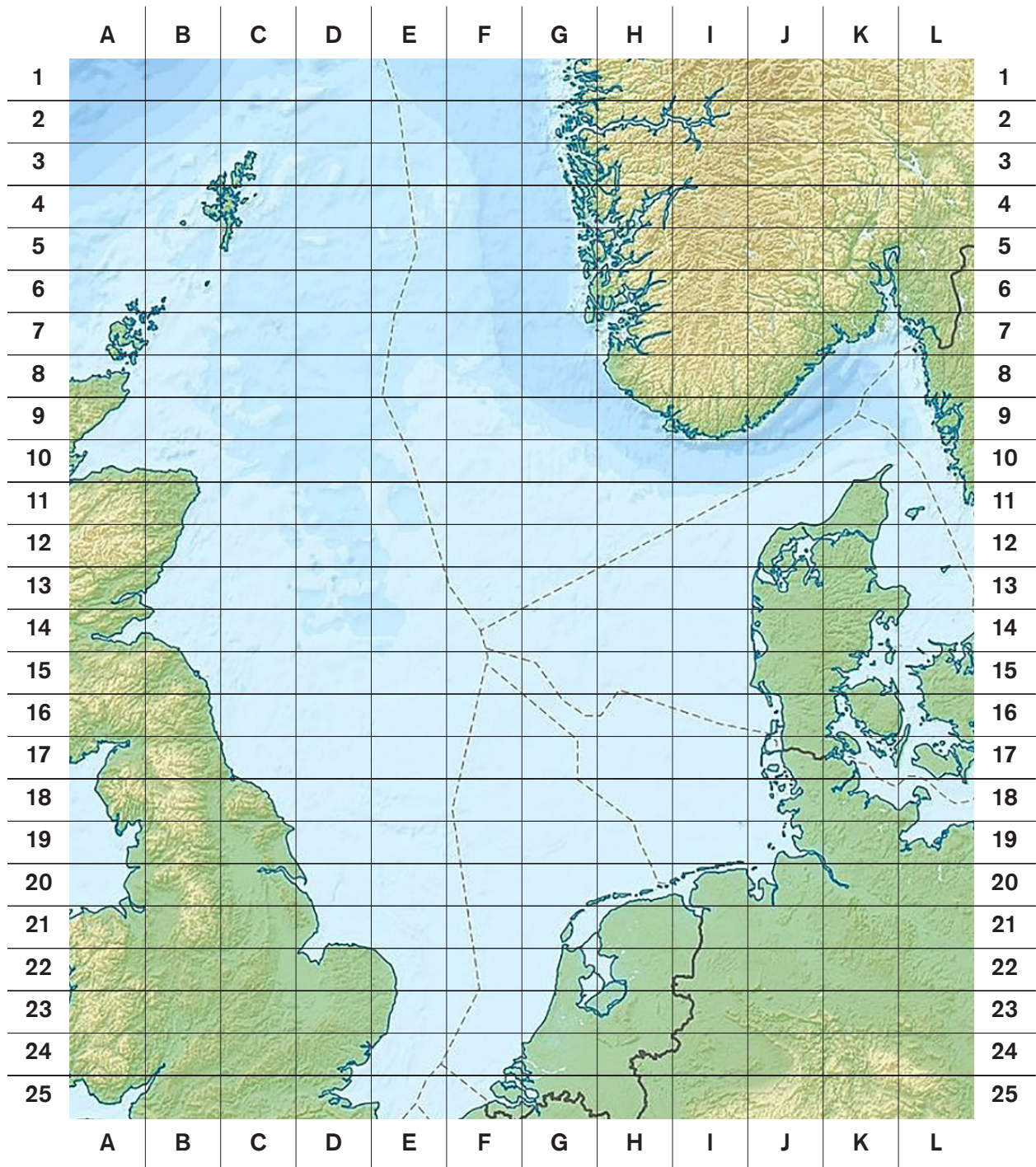
(Bij leskist opdracht 2. *Truien met een boodschap*)

Ontwerp hier je eigen patroon:

Bijlage 4: Navigeren

(Bij leskist opdracht 4. - *Op reis. Een opdracht over navigatie en vaarroutes*)

Bijlage 5: Boodschappenlijst voorraden MD Anna Maria

(Bij leskist opdracht 6. - *Proviand: aan tafel!*)

zes weken varen

zeven dagen per week

dertien mannen aan boord

Overzichtje van de kok:

	<i>Nodig per keer</i>	<i>ma</i>	<i>di</i>	<i>woe</i>	<i>do</i>	<i>vrij</i>	<i>za</i>	<i>zo</i>	<i>Totaal voor 1 week</i>	<i>Totaal voor 6 weken</i>	
<i>Rijst</i>	<i>1,5 kg</i>	x	x	x	x	x	x	x			<i>kg</i>
<i>spek</i>	<i>1 kg</i>		x		x		x	x			<i>kg</i>
<i>Erwtensoup</i>											
<i>Spliterwtten</i>	<i>2 kg</i>		x		x			x			<i>kg</i>
<i>Winterpeen</i>	<i>4 penen</i>		x		x			x			<i>penen</i>
<i>Grauwe erwten</i>	<i>1,5 kg</i>						x				<i>kg</i>
<i>Bonen</i>	<i>1,5 kg</i>			x							<i>kg</i>
<i>Bier</i>	<i>8 liter</i>	x	x	x	x	x	x	x			<i>liter</i>

Vul hierboven de grijze vakjes in.

Noteer vervolgens hieronder wat je bij welke winkel in de haven gaat halen.

Groentenboer:

Slager:

Kruidenier:

Brouwer:

Bijlage 6: Praktische informatie

Adressen

Streekmuseum

Kerkstraat 4-12
3245 AK Sommelsdijk
info@streekmuseum.nl
Telefoon: 06 - 52153169

Menheerse Werf

Spuistraat 3
3241 CZ Middelharnis
info@menheersewerf.nl
Telefoon: 0187 - 482735

Verdieping

Streekmuseum

<https://streekmuseum.nl/>

Streekmuseum GO heeft een uitgebreide historische collectie met betrekking tot scheepvaart en visserij op het eiland. Klassen kunnen het museum bezoeken aan de hand van een rondleiding, speurtocht of een programma op maat.

Ook kun je bij het Streekmuseum een havenrondwandeling bespreken, als onderdeel van les 1. Meer informatie of een bezoek bespreken? Neem contact op via info@streekmuseum.nl of 06-52153169.

Menheerse Werf

<https://www.menheersewerf.nl/>

Bezoek de Menheerse Werf in de haven van Middelharnis. Deze voormalig stadstimmerwerf werd hier in 1750 opgericht. Het terrein is nog steeds bijna helemaal intact. Op de werf kun je van alles ontdekken, zien en beleven over de visserij van Goeree-Overflakkee en over de schepen die de mensen hier bouwden en gebruikten. Waan je in het jaar 1900 en ga op ontdekkingsstocht in de wereld van de visserij van toen.

De Menheerse Werf organiseert voor schoolklassen op afspraak rondleidingen, demonstraties en vaartochten. Meer informatie of een bezoek of vaartocht bespreken? Neem contact op via info@menheersewerf.nl of 0187-482735.

Goeree-Overflakkee

www.erfgoedlijngo.nl

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/goeree-overflakkee

Cultuur-historische informatie over het eiland Goeree-Overflakkee.

Middelharnis

http://erfgoedlijngo.nl/informatie.html?nieuws_id=39&terug=1

Wandeling door de haven van Middelharnis.

Visserij

<https://www.entoen.nu/nl/page/31685/visserij>

Over de visserij in Maassluis.

Zuid-Holland

<https://geschiedenisvanzuidholland.nl/>

Cultuur-historische informatie over diverse plekken in Zuid-Holland, inclusief Goeree-Overflakkee.

Colofon

UITGAVE

Dit project over de visserij rond 1900 is een uitgave van Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee en gemeente Goeree-Overflakkee.

SAMENSTELLING

Naar idee van Karen de Moor en Pia Westgren in samenwerking met Kunstgebouw.

Het project is onderdeel van het programma erfgoedonderwijs, welke door Cultuureducatie met Kwaliteit voor het basisonderwijs op Goeree-Overflakkee wordt samengesteld.

Met dank aan:

Bertrand van den Boogert, Rinus van Dam, Caroline Melissant (Streekmuseum Goeree-Overflakkee)

Coerd de Heer (Menheerse Werf)

Joke de Visser (OBS de Stellegors, Stellendam)

Hugo Verweij (Regionale projectcoördinator Cultuureducatie met Kwaliteit Goeree-Overflakkee)

Desiree van Halewijn, Corry Meijer en Jannie Klink (visserstrui en patroonlapjes)

DINK creatief bureau

© Streekmuseum Goeree-Overflakkee, 2021

Niets uit deze lerarenhandleiding mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of andere wijze zonder voorafgaande toestemming van *Streekmuseum Goeree-Overflakkee*.

gemeente
Goeree-Overflakkee

provincie **HOLLAND**
ZUID

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND